

Gelişimsel Niş Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi

Adapting the Evolved Developmental Niche History to Turkish and Investigating Its Psychometric Properties

Esin Şener¹ , Gülperembe Yüceol Akşit² , A. Berna Aytac³ ,
Ayşe Vildan Acar Bayraktar⁴ , Zeynep Çakmak⁵ , Suzan Çen Yağız⁶

¹Öğretim Görevlisi, Anadolu Üniversitesi, Yunus Emre Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Eskişehir-Türkiye

²Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara-Türkiye

³Doktor Öğretim Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara-Türkiye

⁴Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara-Türkiye

⁵Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara-Türkiye

⁶Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara-Türkiye

ORCID: E.S. 0000-0001-6740-8033;
G.Y.A. 0000-0003-0719-4242;
A.B.A. 0000-0002-3565-3269;
A.V.A.B. 0000-0001-5769-8524;
Z.C. 0000-0003-0457-6855;
S.Ç.Y. 0000-0002-5882-3654

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Esin Şener,
Anadolu Üniversitesi, Yunus Emre Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Anadolu Üniversitesi Yunus Emre Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, 26470, Tepebaşı / Eskişehir-Türkiye
E-posta/E-mail:
esinsener@anadolu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 27.12.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

05.05.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:

03.02.2022

Kabul/Accepted: 08.02.2022

Citation/Atf: Şener, E., Yüceol Akşit, G., Aytac, A.B., Acar Bayraktar, A.V., Çakmak, Z., ve Çen Yağız, S. (2022). Gelişimsel Niş Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 42(2), 397-426.
<https://doi.org/10.26650/SP2021-847567>

ÖZ

Yaşam boyu gelişim sürecini birey-bağlam etkileşimine odaklanarak incelemeyi amaçlayan güncel psikolojik çalışmalar için gelişimsel niş kavramı ve bu kavramın farklı psikolojik değişkenlerle ilişkisini değerlendirmek önemlidir. Ulusal alanyazında aile ortamını ve ilişkilerini değerlendirmek için kullanılan ölçüm araçları incelendiğinde, bireyin içinde yaşadığı aile bağlamının özelliklerini ve gelişimsel niş yapısını değerlendiren bir ölçüm aracına ihtiyaç olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda mevcut araştırmanın amacı, Narvaez ve arkadaşları (2016b) tarafından geliştirilen, bireyin 18 yaşına kadar içinde yaşadığı aile bağlamını değerlendiren Gelişimsel Niş Ölçeği'ni (GNÖ) Türkçeye uyarlamak ve psikometrik özelliklerini incelemektir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması iki farklı çalışma temelinde yürütülmüştür. Açımlayıcı faktör analizi ve geçerlik analizlerinin yürütüldüğü ilk çalışmada örneklem, 224'ü kadın (%71.3), 90'ı erkek (%28.7) 314 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 20.63'tir ($SS = 1.99$). Doğrulayıcı faktör analizleri ise ikinci çalışmada yürütülmüştür. İkinci çalışmanın örneklemi, 271'i kadın (%82.9), 56'sı erkek (%17.1) 327 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 20.86'dır ($SS = 2.65$). Ölçek orijinalinde 20 maddeden oluşmaktadır ve tek faktörlü bir yapıya sahiptir. Bulgular, ölçeğin Türkçe formunun 19 madde ve dört faktörlü bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca, GNÖ'nün yapı geçerliğini sınamak için, Aile İklimi Ölçeği, Ebeveyn-Çocuk İlişkisi ve Aile Çevresi Kaos Ölçeği kullanılarak farklı yapılarla ilişkileri incelenmiştir. GNÖ ile bu yapılar arasındaki korelasyonların ağırlıklı olarak orta düzeyde olması ölçeğin yapı geçerliğine yönelik kanıt sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, GNÖ'nün iç tutarlık katsayıları tüm ölçek için .90, faktörler için .67 ile .83 arasında değişmektedir. Sonuç olarak, mevcut çalışmanın bulguları bu ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu yönünde kanıtlar sunmuştur. Bu doğrultuda mevcut araştırmanın gelişimsel niş kavramının çalışılabilirliği için işlevsel bir ölçme aracının uyarlanmasıyla ulusal alanyazına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelişimsel Niş Ölçeği, Aile, Bağlam, Geçerlik, Güvenirlik

ABSTRACT

Having studies that emphasize the mutual relations between individuals and contexts in lifespan development evaluate the concept of developmental niche and its associations with different constructs is important. The scales that evaluate the family environment in the Turkish literature were examined, and a need has been observed for a scale that assesses the characteristics of the family context and developmental niche. For this aim, this study intends to adapt and evaluate the psychometric properties of the Evolved Developmental Niche History (EDNH), a measure developed by Narvaez et al. (2016b). The study has been conducted in two parts to assess the EDNH's psychometric properties. The first part of the study conducts exploratory factor analyses (EFA) and validity analyses. The sample includes a total of 314 university students, 224 (71.3%) of whom are female and 90 (28.7%) who are male. The participants' mean age is 20.63 years (SD = 1.99). The second part of the study conducts a confirmatory factor analysis (CFA) over a sample consisting of 327 participants, of whom 271 (82.9%) are female and 56 (17.1%) are male. The participants' mean age is 20.86 years (SD = 2.65). The scale originally consisted of 20 items with one factor. The findings reveal the scale to have 19 items and four factors in the Turkish sample. The relationships the EDNH has with the Family Climate Scale (Gönül et al., 2018); the Parent-Child Relationship Scale (Aytaç et al., 2018); and the Confusion, Hubbub, and Order Scale (Methany et al., 1982) were examined to test the construct validity. The correlations between these scales and the EDNH were mainly moderate. These results support the construct validity. In addition, Cronbach's alpha for the overall EDNH is .90 and ranges from .67 to .83 for each of the factors. As a result, the findings from the present study provide evidence that this scale is a valid and reliable measurement tool. The adaptation of this scale is thought to be able to contribute to the Turkish literature for studying the concept of developmental niche.

Keywords: Evolved Developmental Niche History, family, context, validity, reliability

EXTENDED ABSTRACT

The concept of niche is widely used in conjunction with the concept of habitat in natural sciences and is used to describe the interaction processes of species within their natural environment. In this respect, the concept of niche contradicts the traditional evolutionary view of the concept of passive organisms and brings a very dynamic perspective to the field (Flynn et al., 2013; Stotz, 2010). With this perspective, the concept of niche becomes involved in psychological approaches that examine the developing individual contextually (Lerner, 2006; Super & Harkness, 1986). In line with all this knowledge, Narvaez et al. (2016b) introduced the concept of evolved developmental niche and developed the Evolved Developmental Niche History (EDNH) as a retrospective measure of early life experiences that includes questions about affectionate touch, corporal punishment, play, family togetherness, and positive and negative home climate. The scale evaluates the familial factors that can contextually affect development. In this respect, the scale corresponds to the current theoretical frameworks at the level of interaction between the individual and contexts. To the best of our knowledge, however, no adapted and/or developed instrument that specifically measures developmental niche by retrospectively evaluating family mechanisms is found in Turkey. The primary aim of the current study is to adapt the EDNH into to Turkish and to evaluate its psychometric properties.

Method

The first part of the study conducts an exploratory factor analysis as well as validity analyses. The sample for this part of the study consists of university students continuing their undergraduate education in Ankara or Eskişehir. The sample includes a total of 314 university students, of whom 224 (71.3%) are female and 90 (28.7%) are male. The participants' mean age is 20.63 years ($SD = 1.99$). The relationships the EDNH has with the Family Climate Scale (Gönül et al., 2018), the Parent-Child Relationship Scale (Aytaç et al., 2018), and the Confusion, Hubbub, and Order Scale (Methany et al., 1982) has been examined to test the construct validity. The data from this part of the study have been analyzed using the program SPSS 23.

The second part of the study conducts a confirmatory factor analysis (CFA) over a sample consisting of 327 participants, of whom 271 (82.9%) are female and 56 (17.1%) are male. The participants' mean age is 20.86 ($SD = 2.65$). The data from this part of the study have been analyzed using the program AMOS.

Results

According to the item-total correlation analysis, correlations for the scale's items were calculated between .34 and .75. Cronbach's alpha of internal consistency as obtained for the overall scale is .90, with alphas obtained for the individual factors as follows: .83 for supportive family, .67 for participation in activities, .81 for negative home climate, and .78 for positive home climate. The total score from the EDNH has been negatively correlated with the Confusion, Hubbub, and Order Scale ($r = -0.61$) and the Parent-Child Relationship Scale's subscale of negative relationship ($r = -0.28$) while being positively correlated to the Family Climate Scale's subscale of emotional adjustment ($r = .66$) and the Parent-Child Relationship Scale's subscale of positive relationship ($r = .64$). A similar pattern was observed for the EDNH's four subscales. As a result, these findings provide satisfactory evidence for the construct validity of the EDNH.

A CFA model was formed in order to test the structure that was obtained from the EFA analysis. Correlated errors were added after examining the modifications. The findings show the model with four factors to fit the data well ($\chi^2_{(327)} = 290.136$; $df = 127$, $CFI = .91$, $RMSEA = .06$, $GFI = .91$). Factor loadings in terms of the standardized regression weights range from .36 to .89. The model was tested with Item 4, which confirmed Item 4 to not be significantly loaded on the relevant factor. Thus, Item 4 has been removed from the final model.

Discussion

The findings indicate the Turkish version of the EDNH to have a different factor structure than the original scale. The Turkish EDNH has four factors and 19 items instead of one factor and 20 items. Family relations are represented with a broader and more integrative perspective within the EDNH. For this reason, the construct validity of the EDNH was tested by examining its relationships with other scales that evaluate different aspects of the concept of family. The physical characteristics of the individual's home environment and family routines have been evaluated using the Confusion, Hubbub, and Order Scale; the nature of the relationship between mother and child (e.g., warmth, conflict) has been evaluated using the Parent-Child Relationship Scale; and emotional harmony among all individuals in the family has been evaluated using the Family Climate Scale. The results were in the theoretically expected direction. Specifically, the EDNH has been positively correlated to the scales evaluating positive and supportive family relationships and negatively correlated to a chaotic family environment and adverse parent-child relationships. This finding indicates the adapted scale to be usable for assessing different aspects of the family environment in which the individual has grown up in Turkish culture.

Gelişim psikolojisi alanında yürütülen çalışmalar, bireyin içinde yaşadığı ailenin ve kültürün yaşam boyu gelişim süreci üzerindeki etkilerini farklı kuramsal perspektifler ışığında çok yönlü olarak incelemektedir. İnsanı bağlam içerisinde incelemeyi amaçlayan psiko-kültürel yaklaşımlarda, aile yaşantılarıyla ilgili çerçeve kavramlardan biri, “gelişimsel niş” (developmental niche) kavramıdır. Gelişimsel niş kavramı, kültürün çocuğun gelişim sürecini nasıl şekillendirdiğini tanımlayan bir kavramdır (Super ve Harkness, 1986). Bu kavram, gelişimi kültürel öğelerin etkileşimi kapsamında incelemeyi amaçlayan, bu doğrultuda aileyi bir bağlam değişkeni olarak ele alan güncel psikolojik araştırmalar için önemlidir. Ancak bireyin doğup büyüdüğü aile bağlamının özelliklerini gelişimsel niş kavramı çerçevesinde değerlendiren Türkçe bir ölçüm aracının, ulaşılabildiği kadarıyla, olmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda mevcut araştırma, Narvaez ve arkadaşları (2016b) tarafından geliştirilen Gelişimsel Niş Ölçeği'nin (The Evolved Developmental Niche History Scale) Türkçeye uyarlanması amacını taşımaktadır. Bireyin 18 yaşına kadar içinde yaşadığı gelişimsel yapıya dair deneyimlerini ve duygularını bir arada değerlendirme imkânı sunan, bireyin yaşadığı aile bağlamının özelliklerini geniş kapsamlı değerlendiren bir ölçüm aracının ulusal alanyazına kazandırılmasıyla elde edilecek bulguların, insan gelişimi, aile çalışmaları gibi alanlarda yürütülecek araştırmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Gelişimsel Niş Kavramı

Niş kavramı, en genel anlamıyla insanın gelişim yolculuğunun çevreyle olan etkileşimini açıklamak için kullanılan disiplinler-arası bir kavramdır. Psikoloji biliminde güncel olarak gelişimsel niş olarak adlandırılan kavram, çocuğun gelişiminin ve öğrenme deneyimlerinin meydana geldiği fiziksel ve sosyal çevre olarak kavramsallaştırılmaktadır (Super ve Harkness, 1986). Bu tanımlamayı detaylandırmadan önce niş kavramının biyolojiden antropolojiye farklı perspektiflerin bakış açılarıyla nasıl zenginleştiğini ve bu birikimin psikoloji bilimine olan yansımalarını gözden geçirmek faydalı olacaktır.

Doğa bilimlerinde habitat kavramıyla birlikte yaygın olarak kullanılan niş kavramı, bir türün doğal çevresindeki tüm elementlerle olan etkileşimlerini kapsayan geniş kapsamlı bir terime karşılık gelmektedir (Day ve ark., 2003); Petren, 2001). Biyolojik düzeyde düşünüldüğünde, organizmalar yaşamsal faaliyetlerini sürdürürken (örn., beslenme döngüsünü tamamlarken veya bir yerden bir yere göç ederken), kendisinin ve diğer organizmaların çevresel şartlarına ufak müdahalelerde bulunarak birikimli bir şekilde evrim sürecinin yönünü ve dinamiklerini değiştirebilir (Flynn ve ark., 2013). Bu

yönüyle niş kavramının geleneksel evrim görüşünden farklılaştığı ve alana oldukça dinamik bir bakış açısı sağladığı ifade edilmektedir (Flynn ve ark., 2013; Lloyd ve Feldman, 2002; Stotz, 2010). Geleneksel görüşe göre türler, doğal seleksiyonun etkisiyle hayatta kalmayı sağlayacak en iyi özellikleri sergileyecek biçimde evrimleşirler (Flynn ve ark., 2013). Buna göre, organizmalar kendisini çevreye uyumlu hale getiren veya getirmemesi durumunda yok olan görece pasif bir kalıba yerleştirilmektedir. Oysa evrimsel biyolojideki niş kavramsallaştırmasına göre, organizmaların çevresel durumları değiştirme kapasitesi sayesinde kendi evrimlerini yönlendiren ve şekillendiren bir potansiyele sahip oldukları ifade edilmektedir (Day ve ark., 2003; Flynn ve ark., 2013).

Gelişim psikolojisi alanı özelinde, çocuğun gelişim sürecini ve ebeveynliği kültürel olarak anlamaya çalışan psiko-kültürel yaklaşımlar ve meta-teoriler gelişimsel niş kavramsallaştırmasına ilişkin anlayışımızı tamamlamaktadır. Bu doğrultuda gelişimsel niş kavramını daha iyi açıklayabilmek amacıyla, kavramın kuramsal arka planını oluşturan iki önemli yaklaşım detaylı olarak ele alınmıştır. İlk olarak, kültürün çocuğun gelişimsel süreçlerini nasıl şekillendirdiğini anlamaya odaklanan Super ve Harkness'ın (1986) Gelişimsel Niş Modeli'nden söz edilmiştir. Sonrasında da gelişim biliminde önemli meta-teorilerden biri olan ve Gelişimsel Niş Ölçeği'nin de temel alınarak geliştirildiği yaklaşım olan ilişkisel gelişimsel sistemler kuramı (Lerner, 2006; Overton, 2015; Overton ve Lerner, 2012) açıklanmıştır.

Gelişimsel Niş Modeli

Gelişimsel niş modeli Super ve Harkness (1986) tarafından farklı kültürel bağlamlardaki bebeklik ve erken çocukluk dönemi gelişimini anlamak için öne sürülmüştür. Kültürel öğelerin, ana babalığı ve çocuğun gelişim sürecini nasıl şekillendirdiğini analiz etmek için bir çerçeve sağlayan bu model, birbiriyle etkileşim halinde çalışan üç bileşene sahiptir: Çocuğun yaşadığı fiziksel ve sosyal ortamlar (settings of life), çocuk bakımı ve çocuk yetiştirme gelenekleri (customs of care) ve birincil bakım verenlerin psikolojisi (caretaker psychology) (Harkness ve Super, 1983, 1994; Super ve Harkness, 1986). Bileşenlerden birincisi, çocuğun içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal çevre ile günlük aktivitelerine karşılık gelmektedir. Bu bileşen, çocukların günlük aktivitelerini nasıl bir ortamda ve kimlerle geçirdiği gibi doğrudan gözlemlenebilecek bilgileri içermektedir. Örneğin, bir bulaşıcı hastalık tehlikesine karşı alınan tedbirler sonrasında hastalığın yayıldığı bölgede yaşayan ailelerin günlük yaşamlarının değişmesi bu bileşen kapsamında değerlendirilmektedir. İkinci bileşen, ebeveynlerin çocuk yetiştirme gelenekleridir. Bu

bileşen, içinde bulunulan kültürde yaygın şekilde kabul gören ve uygulanan davranış örüntülerini içermektedir. Ebeveynlerin rasyonel bir temel olmaksızın, öğrenebildikleri şekilde bu davranışları sergiledikleri belirtilmektedir. Örneğin nazar boncuğunun koruyuculuğuna inanma gibi günlük pratikler bu bileşende değerlendirilmektedir. Üçüncü bileşen, anne babaların çocuk gelişimi, aile yaşantısı ve ebeveynlikle ilgili kültürel olarak şekillenmiş bilişleri ve bu bilişlerle bağlantılı duygu durumunu içeren psikolojileridir. Bu bileşenin, anne babaların bakım verme sürecini ve çocukların günlük yaşam ortamlarını düzenlerken rol oynadığı belirtilmektedir. Örneğin, bazı kültürlerde ebeveynlerin uyuma ve itaate dayalı değerlere, bazı kültürlerde ise özerklik ve bireysellik ilişkili değerlere daha çok önem vermesi bu bileşende değerlendirilebilir. Bahsedilen üç bileşen, insan gelişiminin kültürle etkileşim içerisinde nasıl şekillendiğini analiz etmeye yönelik bir kavramsallaştırma sağlamaktadır. Gelişimsel niş modeli, bireyin çevresindeki kültürel temelli bağlamsal yapıları ayrıştırarak incelemesi bakımından oldukça özgün ve verimli bir çalışma alanı sağlamaktadır. Bu bakımdan modelin temel önermeleri, kültürel antropoloji ve gelişim psikolojisi disiplinlerine ait kavram ve bulguların bütünleşerek zenginleşmesini sağlamaktadır (Harkness ve Super, 1983, 1994; Super ve Harkness, 1986).

İlişkisel Gelişimsel Sistemler Kuramı Çerçevesinde Gelişimsel Niş Kavramı

İlişkisel gelişimsel sistemler kuramı (Overton, 2015) insan gelişimini ilişkicilik (relationism) temelinde anlamaya ve açıklama dayanan bir meta-teoridir. Bu paradigma gelişimsel tartışmalardaki kalıtım-çevre gibi düalistik görüşleri reddederek, insan gelişimini oluşturan öğelerin yaşam boyu süren bir etkileşim içerisinde olması nedeniyle birbirinden ayrıştırılarak incelenemeyecek yapıda olduğunu önermektedir (Lerner, 2006; Overton, 2015; Overton ve Lerner, 2012). Bu doğrultuda ilişkisel gelişimsel sistemler kuramı “hangi” gelişimsel öğenin daha fazla etkili olduğunu değil, öğeler arasındaki etkileşimin “nasıl” olduğunu anlamaya odaklanan bir üst kuramsal bakış açısidir (Overton, 2015; Overton ve Lerner, 2012). Daha detaylı bir anlayış sağlamak için kuramın bazı temel ilkelerini kısaca gözden geçirmek yararlı olabilir. Buna göre (1) aktif organizma ilkesi (active organism), tüm canlıların kendi gelişimlerini aktif olarak düzenleyen ve yönlendiren yapıda olduklarını; (2) bütünsellik ilkesi (holism), gelişimsel olayların içine gömülü oldukları bağlamsal bütün çerçevesinde açıklanabileceğini; (3) epigenesis ilkesi, gelişimsel sistemin herhangi bir öğesinin rolünün, iç içe geçmiş ve birlikte hareket eden biyolojik, sosyal ve kültürel diğer tüm öğelerin ortak işlevi sonu-

cunda ortaya çıktığını; (4) ilişkisel analiz ilkesi (relational analysis), gelişimsel değişimin doğrusal olmayabileceğini ve sistem içerisindeki öğelerin karşılıklı etkileşimlerinin incelenmesi sonucunda anlaşılabilceğini ifade etmektedir (Bell, 2019; Lerner ve ark., 2015a; Overton, 2015).

İlişkisel gelişimsel sistemler kuramı, en geniş anlamıyla, yaşam boyu gelişimin birey-bağlam etkileşimine odaklanarak anlaşılmasını öneren bir meta-teoridir. Kuram bu vurgusu gereği insan gelişiminin tam olarak anlaşılabilmesi için, bireyi ve içinde yer aldığı bağlamı çok düzeyli yönleriyle inceleyen araştırma alanlarının sentezlenmesi gerektiğinin altını çizmektedir (Overton, 2015). Bu çerçevede gelişim psikolojisi alanında, pozitif gençlik gelişimi (Lerner ve ark., 2015b), aile ilişkileri (Bell, 2019; Lerner ve ark., 2015a), gelişimsel psikopatoloji (Santostefano, 2010), ahlak gelişimi (Carpendale ve ark., 2013) gibi konularda kuramın önermelerinin görgül araştırmalara nasıl uygulanabileceğine yönelik yöntem ve yaklaşımlar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Benzer şekilde ilişkisel gelişimsel sistemler kuramının evrimsel psikoloji için de işlevsel bir çalışma çerçevesi sağladığı belirtilmektedir (Overton ve Lerner, 2012). Kuramın bireyi kendi gelişimini şekillendiren, esnek ve uyarlanabilir bir sistem olarak kavramsallaştırması, güncel evrimsel çalışmalardaki organizmaların kendi evrimlerini şekillendiren bir potansiyele sahip oldukları yönündeki bulgularla örtüşmektedir (Day ve ark., 2003; Flynn ve ark., 2013). Örneğin epigenetik çalışmalar genlerin günlük seçimlerimize ve deneyimlerimize bağlı dinamik süreçlerle nasıl aktive edildiğini ya da bastırıldığını ortaya koymaktadır (Gottlieb, 1991; Oyama ve ark., 2001). Bu doğrultuda araştırmacılar ilişkisel gelişimsel sistemler kuramı ile evrimsel çalışmalardan elde edilen bilgi birikimini bütünleştirerek “evrimleşmiş gelişimsel niş” (evolved developmental niche) kavramını ortaya koymuşlardır (Narvaez ve ark., 2013; 2016b). Araştırmacılar bu kavramla evrimsel mirasımıza dayanan ve tüm çocukların gelişimi üzerinde benzer etkiler göstereceği öngörülen gelişimsel niş yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadırlar. Bu yapı küçük çocuklar için sık ve uzun süreli emzirme, şefkatli dokunma, çocuğun ihtiyaçlarına cevap verme, oyun oynama, olumlu sosyal iklim ve aile birlikteliği özelliklerini içermektedir (Narvaez ve ark., 2016b). Anılan özellikler, çocukların evrim süreci boyunca şekillenmiş biyolojik ihtiyaçlarına duyarlı ebeveyn davranışları ve aile ortamı özellikleri olarak kavramsallaştırılmaktadır. Çocukluk dönemindeki gelişimsel niş özelliklerinin olumlu nitelikte olmasının bireyin optimal gelişimine katkı sağladığı belirtilmektedir (Narvaez ve ark., 2016a; 2016b). Bu kavramı geliştiren araştırmacılar temel aldıkları ilişkisel ge-

lişimsel sistemler kuramının önermeleri doğrultusunda, birey ve gelişimsel niş yapısının karşılıklı bir etkileşim süreciyle gelişimi şekillendirdiğini önemle vurgulamaktadır. Bu yönüyle evrimleşmiş gelişimsel niş kavramı, “uyarlanabilir ve etkileşimsel yapıda bir sistem” olarak tanımlanmaktadır (Narvaez ve ark, 2016b, s. 296).

Psikoloji araştırmalarında, ebeveynlik uygulamaları (Aquilino ve Supple, 2001), bağlanma (Waters ve ark., 2000), kardeş ilişkileri (Waldinger ve ark., 2007), aile-içi problemler (Auersperg ve ark., 2019), çocukluk dönemindeki olumsuz yaşantılar (Patten ve ark., 2016) gibi aile ilişkilerinin pek çok farklı yönünün yetişkinlik dönemindeki gelişimsel seyri nasıl etkilediği incelenmektedir. Gelişimsel niş kavramıyla ilgili araştırmalar ise, ilişkisel gelişimsel sistemler kuramı çerçevesinde gelişimsel ve evrimsel perspektifleri sentezleyerek, bireyin doğup büyüdüğü yakın aile çevresinin tüm insanlık için optimal gelişimle ilişkili olabilecek yönlerini bütünsel bir kavramsallaştırma çerçevesinde inceleyerek bu bilgi birikimine katkı sunmaktadır.

Bu kapsamda Narvaez ve arkadaşları (2016b), bu kavramı yetişkinlerin bildirimine dayalı olarak retrospektif biçimde değerlendiren bir ölçme aracı olan Gelişimsel Niş Ölçeği’ni geliştirmişlerdir. Bu ölçme aracıyla yürütülen araştırmalarda olumlu gelişimsel niş özelliklerinin, yetişkinlerin fiziksel sağlıklarıyla olumlu yönde (Narvaez ve ark., 2016a); depresyon ve kaygı düzeyleriyle olumsuz yönde ilişkili olduğu (Narvaez ve ark., 2016b) ortaya konmuştur. Araştırmacılar gelişimsel niş özelliklerinin, evrimsel temelli biyolojik ihtiyaçlarımızla bağlantılı olması nedeniyle fiziksel ve psikolojik sağlık için önemli bir bileşen olabileceğini belirtmektedirler (Narvaez ve ark., 2013; 2016a; 2016b). Bu bulgulara ek olarak araştırmacılar, gelişimsel niş özelliklerinin bazı değişkenler aracılığıyla yetişkinlerin ahlaki yönelimleriyle (ethical orientations) ilişkili olduğunu da göstermiştir (Narvaez ve ark., 2016a). Narvaez (2008) tarafından yapılan araştırmada ahlaki yönelimler, ahlaki davranış sergilerken kullanılan motivasyonel eğilimler olarak tanımlanmış ve üç başlıkta incelenmiştir: Sosyal karşıtlık (social opposition), sosyal geri çekilme (social withdrawal) ve sosyal sorumluluk (social engagement). Araştırmacılar olumlu gelişimsel niş özelliklerinin güvenli bağlanma düzeyi ve empati becerileri aracılığıyla, sosyal sorumluluk yönelimiyle ilişkili olduğunu göstermektedir (Narvaez ve ark., 2016a). Elde edilen bulgular, çocukluk döneminde destekleyici bir aile ikliminde büyüyen bireylerin, gelişimsel destek sistemleri ve sosyal beceriler aracılığıyla, daha olumlu bir ahlaki motivasyona sahip olabileceğine işaret etmektedir (Narvaez ve ark., 2016a). Özetlenen araştırma bulgularının yetişkin gelişiminde aile

bağlamının etkilerinin niş kavramı perspektifiyle incelenmesine yönelik olarak, verimli bir araştırma alanı sunduğu düşünülmektedir.

Mevcut Çalışma

Ulusal alanyazında bireyin aile ortamını farklı yönleriyle ve çeşitli kuramsal anlayışlarla inceleyen ölçekler bulunmaktadır. Örneğin, Aile Çevresi Kaos Ölçeği'nde (Sümer ve ark., 2013) ev ortamındaki karmaşa ve düzensizlik değerlendirilmektedir. Aile İklimi Ölçeği (Gönül ve ark., 2018), aile sistemleri kuramı temelinde aile iklimini ve ilgili mekanizmaları ölçmektedir. Çocuklar için Aile İlişkileri Ölçeği'nde ise (Demirtaş-Zorbaz ve Korkut-Owen, 2013) destekleyici ve engelleyici aile ilişkileri incelenmektedir. Bu ölçüm araçlarının yanı sıra, Aile Ortamı Ölçeği (Usluer, 1989), aile ortamını birlik-beraberlik ve denetim boyutlarında değerlendirmekte; Aile Değerlendirme Ölçeği (Bulut, 1990) ise ailenin işlevlerinin hangi alanlarda işlevsel olduğunu ölçmektedir. Bu ölçek ailenin yapısal ve örgütsel özelliğini ve aile üyeleri arasındaki etkileşimi sağlıklı-sağlıksız olarak ayırt etmeye yardım etmektedir. Son olarak, Aile Yapısını Değerlendirme Aracı (Gülerce, 1996), aile içi ilişkileri, gereksinimleri, ailenin yapısını ve bütünsel işleyişini ölçmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçüm aracıdır.

Alanyazında aile ortamını ve ilişkilerini değerlendirmek amacıyla kullanılan ölçme araçlarının zenginleşmesine katkı sağlayacağı düşüncesiyle mevcut araştırmada, Gelişimsel Niş Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. GNÖ'yü aile ilişkileriyle ilgili diğer ölçeklerden farklı kılan yön, ölçeğin, bireyin 18 yaşına kadar içinde yaşadığı gelişimsel yapıya dair deneyimlerini ve duygularını gelişimsel niş kavramı çerçevesinde değerlendirmesidir. Gelişimsel niş kavramını ölçmek için geliştirilmiş ya da uyarlanmış Türkçe bir ölçek mevcut değildir. Böylece mevcut çalışmayla, aileyi bir bağlam değişkeni olarak ele alan, bu bağlamın çeşitli yönlerini gelişimsel niş modeli çerçevesinde daha kapsayıcı ve bütünlendirici bir bakış açısıyla değerlendiren bir ölçme aracının ulusal alanyazına kazandırılması hedeflenmektedir.

GNÖ yetişkinlere yönelik geliştirilen, 0-18 yaş arası dönemde yakın aile ilişkilerindeki yaşantıları ve duyguları bir arada inceleyen bir ölçme aracıdır. Ölçeğin maddeleri kuramsal olarak gelişimsel niş kavramını kapsayan altı boyuttan oluşmaktadır: Emzirme ("breastfeeding", bir madde), dokunma ("touch" iki madde), destekleyici aile ortamı ("responsive social environment" üç madde), etkinliklere katılım ("play" iki madde),

aile birlikteliği (“social embeddedness” iki madde), olumlu/olumsuz aile iklimi (“positive/negative home climate” on madde). Ölçek maddeleri kuramsal arka plan temel alınarak geliştirilmiştir. Ölçeğin geliştirildiği ve psikometrik özelliklerinin sınıandığı orijinal araştırmannın (Narvaez ve ark., 2016b) örneklemini Amerika’da yaşayan 606 üniversite öğrencisi ve 400 yetişkinden oluşmaktadır. Bu araştırmada ölçekte yer alan altı gelişimsel niş boyutu arasındaki korelasyonların .66 ile -.46 arasında değiştiği bulunmuştur. Aynı araştırmada ölçeğin tek faktörlü ve iki faktörlü yapısı doğrulayıcı faktör analizleriyle incelenmiş; tek faktörlü yapının istatistiksel olarak daha iyi model uyum indekslerine sahip olduğu ortaya konmuştur. Ölçeğin tek faktörlü yapısının güvenilirliği, Narvaez ve arkadaşları (2016a) tarafından yürütölen bir araştırmada incelenmiş, iki farklı yetişkin örneklemini için .88 ve .82 olarak bulunmuştur. Araştırmacılar yürüttükleri çalışmada tek faktörlü yapıyı önermekle birlikte, gelişimsel nişin kültürle oldukça yakından ilişkili bir olgu olması nedeniyle, ölçeğin psikometrik özelliklerinin farklı kültürlerden örneklemelerde incelenmesinin önemini de vurgulamaktadırlar.

Ölçeğin geliştirildiği araştırmada (Narvaez ve ark., 2016b) özel olarak ölçeğin geçerliğini sınamak amacıyla bir analiz yapılmamıştır. Sonraki yıllarda araştırmacılar gelişimsel nişin optimal gelişime katkı sağlayan bir yapı olduğu yönündeki kuramsal bilgilerden hareketle, ölçek puanlarının yetişkinlik dönemindeki psikolojik sağlıkla ve ahlaki becerilerle olumlu yönde ilişkili olduğunu göstermişlerdir (Narvaez ve ark., 2016b). Söz konusu bulguların ölçeğin geçerliğine yönelik kanıtlar sağladığı düşünülebilir.

Mevcut araştırmada GNÖ’nün psikometrik özelliklerini test etmek ve ölçeği Türkçeye uyarlamak amaçlanmaktadır. Bu amaçla farklı örneklemlerle gruplarıyla iki çalışma yürütölmüştür. Birinci çalışmada ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analiziyle, güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanarak incelenmiştir. Ek olarak birinci çalışmada, GNÖ ile aile bağlamını farklı yönleriyle temsil eden değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi yoluyla da yapı geçerliği değerlendirilmiştir. GNÖ’de aile yaşantılarına dair duygular, aile üyelerinden algılanan destek, aileyle yapılan etkinlikler gibi boyutlar bir arada ele alınmaktadır. Bu doğrultuda ölçeğin yapı geçerliği değerlendirmeleri için ebeveyn-çocuk ilişkileri, aile üyeleri arasındaki uyum ve ev ortamı kaosu yapıları kullanılmıştır. Gelişimsel niş özelliklerinin optimal gelişime katkı sağlayan, çocukların ihtiyaçlarına duyarlı aile ortamı özellikleri olduğuna yönelik bilgi ve bulgular göz önünde bulundurulduğunda (Narvaez ve ark., 2013; Narvaez ve ark.,

2016a; 2016b), GNÖ'nün olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisi ve aile uyumu yapılarıyla olumlu yönde; olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi ve ev ortamı kaosu yapılarıyla olumsuz yönde bir ilişki göstermesi beklenmektedir. İkinci çalışmada ise ölçeğin yapı geçerliği doğrulayıcı faktör analiziyle değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ ÇALIŞMA

Yöntem

Katılımcılar

Birinci çalışmanın örneklemini Ankara, Eskişehir, İzmir, İstanbul, Kütahya, Aydın ve Sinop illerinde farklı devlet üniversitelerinde ve farklı fakültelerde (Psikoloji, Sosyal Hizmetler, PDR, Beslenme ve Diyetetik, Yaşlı Bakımı, Aile ve Tüketici Bilimleri, Ecza-ne Hizmetleri, Elektrik Mühendisliği, Endüstri Mühendisliği, İnşaat Mühendisliği, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Konservatuvar, Medya ve İletişim, Tarih, Tıp, Spor Bilimleri fakülteleri) eğitimine devam eden 314 öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcıların 224'ü (%71.3) kadın, 90'ı (%28.7) erkektir¹; yaş ortalaması ise 20.63'tir ($SS = 1.99$). Öğrencilerin 129'u (%41.1) birinci sınıf, 54'ü (%17.2) ikinci sınıf, 66'sı (%21) üçüncü sınıf, 59'u (%18.8) dördüncü sınıf ve 6'sı (%1.9) hazırlık sınıfı öğrencisidir.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu

Katılımcıların yaşı, öğrenim gördükleri üniversite ve bölüm, gelir düzeyi gibi sorulardan oluşan bir demografik bilgi formu kullanılmıştır.

Gelişimsel Niş Ölçeği

Narvaez ve arkadaşları (2016b) tarafından geliştirilen Gelişimsel Niş Ölçeği, bireyin 18 yaşından önce yaşadığı bağlamın özelliklerini ve deneyimlerini değerlendirmek amacıyla geliştirilen bir ölçme aracıdır. Ölçek orijinalinde yetişkinlerin öz-bildirimine dayanan 20 maddeden oluşmakta ve 5 dereceli Likert üzerinden değerlendirilmektedir

1 Shapiro-Wilk normallik testi sonuçlarına göre cinsiyet değişkeni normal dağılım göstermemektedir, $W(314) = 0.45, p < .001$. Bu nedenle çalışmada kullanılan tüm ölçeklerden alınan puanların cinsiyet açısından bir farklılık olup olmadığı bağımsız gruplar t-testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, Gelişimsel Niş Ölçeği'nin faktörlerinde (destekleyici aile faktörü $t(312) = .87, p > .05$; etkinliklere katılım faktörü $t(312) = .62, p > .05$; olumsuz duygusal iklim faktörü $t(312) = .01, p > .05$; olumlu duygusal iklim faktörü $t(312) = .60, p > .05$) ve toplam puanında ($t(311) = .65, p > .05$) cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Araştırma kapsamında kullanılan Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği (olumlu ilişki faktörü için, $t(312) = .25, p > .05$; olumsuz ilişki faktörü için $t(312) = -.41, p > .05$), Aile İklimi Ölçeği ($t(312) = -.98, p > .05$) ve Aile Çevresi Kaos Ölçeği'nde de ($t(312) = .69, p > .05$) cinsiyet açısından anlamlı farklılık bulunmamıştır.

(1= hiç, 5= çok fazla). Ölçekteki ilk on madde “Aşağıdaki soruları lütfen çocukluğunuzu ve büyürken yaşadığınız deneyimleri düşünerek cevaplayınız (18 yaş öncesi)” yönergesi ile sunulurken; ikinci on madde “Lütfen, çocukken (0-18 yaş) büyüdüğünüz ev ortamında aşağıdaki duygu setlerini ne sıklıkla hissettiğinizi değerlendiriniz” yönergesi ile sunulmaktadır. Ölçeğin maddeleri kuramsal olarak gelişimsel niş kavramını kapsayan altı başlıktan oluşmaktadır: Emzirilme, dokunma, destekleyici aile ortamı, etkinliklere katılım, aile birlikteliği, olumlu/olumsuz aile iklimi. Kuramsal olarak gelişimsel niş kavramının içinde yer alan, küçük çocuklar için sık ve uzun süreli emzirilme özelliği ölçeğin orijinal halinde yer almış ancak katılımcıların yarısından fazlası bu madde (“Emzirildiniz mi? Evet ise ne kadar süreyle emzirildiniz?”) için “hatırlamıyorum” seçeneğini işaretlemiş veya maddeyi boş bırakmıştır. Bu nedenle araştırmacılar bu maddeyi analizlere dahil etmemişlerdir. Araştırmacılar söz konusu başlıkları ayrı boyutlar olarak değerlendirmeyip; ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğunu ve genel bir toplam puan kullanılabileceğini belirtmektedirler (Narvaez ve ark., 2016b). Buna göre bireyin ölçekten aldığı puanın artması, sahip olduğu gelişimsel nişin olumlu niteliğinin de arttığına işaret etmektedir.

Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği

Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği, anne-çocuk arasındaki ilişkinin özelliklerini değerlendirmek amacıyla Hetherington ve Clingempeel (1992) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 15 maddeden oluşmakta ve 5 dereceli Likert üzerinden değerlendirilmektedir (1= hiç, 5= aşırı). Ölçeğin iki faktörü bulunmaktadır. Olumlu ebeveyn çocuk ilişkisi faktörü, ilişkinin sıcaklık, ilgi ve duyarlılık düzeyini değerlendirmektedir (örn., “Anneniz size sevgisini kolaylıkla gösterebilir miydi?”). Olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi faktörü ise ilişkinin çatışma ve olumsuz etkileme gibi özelliklerini içermektedir (örn., “Anneniz sizinle ne sıklıkta görüş ayrılığı yaşardı?”). Olumlu ebeveyn çocuk ilişkisi faktöründen alınan puanların artması ebeveyn çocuk ilişkisindeki olumlu ilişki niteliğinin artması; olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi faktöründen alınan puanların artması ise ebeveyn çocuk ilişkisindeki olumsuz ilişki niteliğinin artması anlamına gelmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Aytaç ve arkadaşları (2018) tarafından yapılmıştır. Uyarlama çalışmasında, ölçeğin orijinalindeki iki faktörlü yapı elde edilmiş; Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları ise olumlu ilişki faktörü için .81 ve olumsuz ilişki faktörü ise .80 olarak bulunmuştur. Ölçeğin mevcut araştırma örneklemindeki Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları olumlu ilişki faktörü için .89, olumsuz ilişki faktörü için .80 olarak tespit

edilmiştir. Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği maddeleri, bireyin 0-18 yaş arası dönemini değerlendirmesini sağlayacak şekilde güncellenerek uygulanmıştır.

Aile İklimi Ölçeği

Aile İklimi Ölçeği nesiller arası bir bakış açısı ile aile iklimini ve bu iklimden etkilenen mekanizmaları incelemek amacıyla Björnberg ve Nicholson (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Gönül ve arkadaşları (2018) tarafından yapılmıştır. Mevcut çalışmada GNÖ'nün yapı geçerliğini değerlendirmek amacıyla aile içi ilişkisellik faktörünün yalnızca duygusal uyum maddeleri kullanılmıştır. Duygusal uyum sekiz maddeden (örn., “Bu ailede aile üyeleri birbirine karşı sıcaktır.”) oluşmakta ve 5 dereceli Likert üzerinden değerlendirilmektedir (1= kesinlikle katılmıyorum, 5= kesinlikle katılıyorum). Alınan yüksek puan, bireyin ailesi içinde duygusal uyumun önemsendiğini ve sık olarak deneyimlendiğini göstermektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmasında, duygusal uyum maddelerinin içinde bulunduğu aile içi ilişkisellik faktörünün Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .95'tir. Anılan maddelerin mevcut çalışmadaki Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise .91 olarak bulunmuştur. Aile İklimi Ölçeği maddeleri, bireyin 0-18 yaş arası dönemini değerlendirmesini sağlayacak şekilde güncellenerek uygulanmıştır.

Aile Çevresi Kaos Ölçeği

Aile ya da ev ortamındaki düzensizlik ve karmaşa düzeyini ölçmek amacıyla Matheny ve arkadaşları (1995) tarafından geliştirilen Aile Çevresi Kaos Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 15 maddeden oluşmakta (örn., “Ailecek ne planlarsak planlayalım, genelde gerçekleştiremeyiz”) ve 6 dereceli Likert üzerinden değerlendirilmektedir (1= hiç doğru değil; 6= çok doğru). Ölçekten alınan yüksek puanlar aile içinde yüksek düzeyde karışıklık ve kaos olduğuna işaret etmektedir. Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre ölçek tek faktörlüdür. Sümer ve arkadaşları (2013) tarafından yürütülen Türkçe uyarlama çalışmasında ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .82 olarak rapor edilmiştir. Mevcut araştırma örneğinde elde edilen Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise .88'dir. Aile Çevresi Kaos Ölçeği maddeleri, bireyin 0-18 yaş arası dönemini değerlendirmesini sağlayacak şekilde güncellenerek uygulanmıştır.

İşlem

İlk olarak GNÖ'yü geliştiren araştırmacılar ile e-posta yoluyla temas kurulmuş ve ölçeğin Türkçe uyarlama çalışmasının yürütülmesi için izin alınmıştır. Daha sonra ölçe-

ğın maddeleri araştırmacılar tarafından birbirlerinden bağımsız olarak Türkçeye çevrilmiştir. Orijinal maddeleri temsil eden en iyi çeviri maddeleri seçilmiş; Türkçe ve İngilizceye aynı derecede hâkim bir psikolog tarafından yeniden İngilizceye çevrilen maddeler, orijinal maddelerle kıyaslanarak son haline getirilmiştir. GNÖ'nün uyarlama araştırmasının yürütülebilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan gerekli izinler (17 Temmuz 2018 tarih; 35853172-900 sayılı etik izin) alınmıştır. Gerekli izinlerin alınmasının ardından çalışmada kullanılacak ölçekleri içeren çevrimiçi araştırma linki oluşturulmuş (Google Forms); farklı üniversitelerde lisans eğitimlerine devam eden öğrencilere sosyal medya araçları ve platformları kullanılarak ulaşılmıştır. Öğrenciler araştırmaya ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle araştırmacıların çalıştığı üniversiteler aracılığıyla dahil olmuşlardır. Katılımcılar ilk olarak araştırmanın amacını ve önemini anlatan Bilgilendirilmiş Onam Formu'nu okumuş ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul edenler ile uygulama gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, Bilgilendirilmiş Onam Formu'nu doldurduktan sonra sırasıyla Demografik Bilgi Formu, Gelişimsel Niş Ölçeği, Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği, Aile İklimi Ölçeği ve Aile Çevresi Kaos Ölçeği'ni yanıtlamışlardır. Katılımcılara uygulamanın başında “Sizlerden bu soruları cevaplar larken çocukluk ve büyüme döneminizi (18 yaş öncesi) düşünerek bu ifadelerin kendiniz ve aileniz için ne derece geçerli olduğunu cevaplandırmanız istenmektedir.” şeklinde yönerge verilmiştir. Uygulama yaklaşık 20 dakika sürmüştür.

Veri Analizi

Birinci çalışmada ölçeğin madde analizi için madde toplam puan korelasyonları incelenmiştir. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analiziyle, güvenilirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanarak incelenmiştir. Ek olarak GNÖ ile aile yaşantılarını değerlendiren ölçekler arasındaki ilişkilerin incelenmesi yoluyla da yapı geçerliği değerlendirilmiştir. Araştırmanın verileri SPSS 23 ve AMOS 20 programları kullanılarak analiz edilmiştir.

Geçerlik ve güvenilirlik analizlerine geçilmeden önce Tabachnick ve Fidell (2007) tarafından önerilen işlemler ile veri analize hazır hale getirilmiştir. Çalışmada katılımcı olarak yer alabilmek için çevrimiçi ortamda ölçeğin tamamının doldurulması koşulu belirlendiğinden, herhangi bir kayıp veri yoktur ($N = 321$). Sonrasında veri setinde aykırı değerler olup olmadığını test etmek için, katılımcıların ölçeklerden aldıkları Z puanlar hesaplanarak çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenmiştir. Bu analizler sonucu GNÖ (iki katılımcı), Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği (üç katılımcı) ve Aile

İklimi Ölçeği'nde (iki katılımcı) üç standart sapma değerinin üzerinde ya da altında puan alan toplam yedi katılımcı analizlerden çıkarılmış, analizlere örneklem bölümünde ayrıntıları verilen 314 katılımcı ile devam edilmiştir.

Bulgular

Madde Analizi

Ölçek maddelerinin temsil gücünü ve ölçülen yapıya uygunluğunu belirlemek amacıyla madde-toplam puan korelasyonları incelenmiştir. Ölçek maddelerinin madde-toplam puan korelasyonları .34 ile .75 arasında değişmektedir (Bkz. Tablo 1).

Gelişimsel Niş Ölçeği'nin Açımlayıcı Faktör Yapısı

GNÖ'nün faktör yapısını belirlemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yürütülmüştür. KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değerinin .88 ve Barlett Testi sonucunun da ($\chi^2 = 2326.67, p < .001$) anlamlı olması, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Worthington ve Whittaker, 2006). Ölçeğin faktör yapısı 20 madde üzerinde Varimax döndürme yöntemi kullanılarak temel bileşen faktör analizi ile incelenmiştir.

Faktör sayısına karar verilirken özdeğerler, açıklanan varyans oranı, madde dağılımı ve çizgi grafiği (scree plot) göz önünde bulundurulmuştur. Faktör sayısı sınırlanmadan yapılan analiz sonuçları, özdeğerleri (eigenvalue) 1'den büyük, varyansın %58.53'ünü açıklayan, dört faktörlü bir yapı ortaya koymuştur. Açıklanan varyanslar incelendiğinde, ilk faktörün toplam varyansın %20.32'sini, ikinci faktörün %16.16'sını, üçüncü faktörün %11.72'sini ve dördüncü faktörün %10.34'ünü açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin madde dağılımları ve yüklenme değerleri (component matrix) incelenmiştir. Analiz sonucunda "olumsuz duygu iklimi" olarak adlandırılan üçüncü faktöre yüklenen 4. madde fiziksel davranışı değerlendiren cümle biçiminde bir maddedir. Ancak ilgili faktör altındaki diğer maddeler birer kelimeyle temsil edilen duygu ifadelerinden oluşmaktadır (korku, suçluluk, öfke gibi). Bu doğrultuda dördüncü maddenin "olumsuz duygusal iklim" faktörüyle biçimsel ve kavramsal olarak örtüşmediği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, dördüncü madde ölçekten çıkarıldıktan sonra faktörün güvenilirlik değeri .64'ten .81'e yükselmiştir. Bu kriterler göz önüne alınarak dördüncü maddenin ölçeğin Türkçe formundan çıkarılmasına karar verilmiştir. Dördüncü madde analizden çıkarıldıktan sonra 19 madde üzerinde tekrar faktör analizi yapılmıştır. Dört faktörün açıkladığı toplam varyansın %59.73'e yükseldiği gözlenmiştir. Analiz sonucunda ortaya çıkan nihai dört faktör ve bu faktörlerin altındaki maddeler, açıkladıkları varyans ve özdeğerleri Tablo 1'de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 1*Gelişimsel Niş Ölçeği'nin Faktör Analizi Sonuçları*

Ölçek Maddeleri	Faktörler				
	Destekleyici Aile Ortamı	Etkinliklere Katılım	Olumsuz Duygusal İklim	Olumlu Duygusal İklim	Madde-Toplam Korelasyonu
1.Ne sıklıkla ailenizle birlikte EV DIŞINDA bir şeyler yapardınız (örn., bayram ziyaretleri, sosyal etkinlikler, parka gitmek veya seyahat etmek)?	.54				.44
2.Ne sıklıkla ailenizle birlikte EV İÇİNDE bir şeyler yapardınız (örn., birlikte yemek yemek, günlük ev işlerini birlikte yapmak veya oyun oynamak)?	.57				.50
3.Ne sıklıkla ebeveynleriniz veya bakım verenlerinizden en az biri sizi sevgiyle kucaklar, öper veya size sarılırdı?	.69				.58
8.Genel olarak çocukluğunuzda ne kadar mutluydunuz?	.71				.73
9.Çocukluğunuzda ne kadar sevgi ve destek gördünüz?	.74				.75
10.Ebeveynleriniz veya bakım verenleriniz sizin ihtiyaçlarınıza ne kadar duyarlıydı?	.73				.62
5.Ne sıklıkla bir yetişkin önderliğinde düzenlenen etkinliklere katılırdınız (örn., spor faaliyetleri, kulüpler, kurslar, izcilik veya müzik/dans dersleri)?		.36			.37
6.Ne sıklıkla EV DIŞINDA başka çocuklarla birlikte oyun oynardınız (çocukların kurduğu oyunlar; serbest etkinlikler)?		.74			.34
7.Ne sıklıkla EV İÇİNDE başka çocuklarla birlikte oyun oynardınız (çocukların kurduğu oyunlar; serbest etkinlikler)?		.81			.43
11.Keder (Mutsuz, üzgün veya yalnız)			.48		.57
12.Aşağılama (Aşağılanmış, küçük düşürülmüş veya utanmış)			.61		.58
13.Suçluluk (Utanmış, suçlu veya kabahatli)			.60		.57
14.Korku (Ürkmüş, gergin, endişeli veya korkmuş)			.55		.56
15.Öfke (Öfkeli, düşmanca, sinirli veya küçümseyici)			.53		.52
16.Hissizlik (Kayıtsız, duygu hissetmeme, pasif veya kendini kapatmış)			.38		.48
17.Neşe (Heyecanlı, mutlu, keyifli veya hayat dolu)				.89	.70
18.Dışadönük (Açık, eğlenceli veya yaratıcı)				.69	.52
19.Kendinden Emin (Gururlu, kendine güvenen veya korkusuz)				.62	.55
20. Sakin (Dingin, rahat veya huzurlu)				.51	.52
Özdeğer	2.43	1.13	6.60	1.19	

Açıklanan Varyans (%)	16.75	10.87	19.73	12.39
Cronbach Alfa Katsayısı	.83	.67	.81	.78

Not. Ölçeğin toplam puanı olumsuz duygusal iklim faktöründeki maddeler ters puanlandıktan sonra ortalama puan alınarak hesaplanmaktadır. Ölçekten alınan puanın artması, bireyin çocukluğundaki gelişimsel niş yapısının daha olumlu nitelikte olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi ölçek orijinal formundaki tek faktörlü yapıdan farklı olarak, Türkçe formunda dört faktörlü bir yapı göstermiştir. Buna göre ilk faktör “destekleyici aile ortamı” faktörüdür ve toplam varyansın %16.75’ini açıklamıştır. İkinci faktör, “etkinliklere katılım” olarak adlandırılmış ve toplam varyansın %10.87’sini açıklamıştır. Üçüncü faktör toplam varyansın %19.73’ünü açıklamış ve “olumsuz duygusal iklim” şeklinde isimlendirilmiştir. Dördüncü faktör toplam varyansın %12.39’unu açıklamış ve “olumlu duygusal iklim” olarak tanımlanmıştır.

Yapılar Arası İlişki

GNÖ’nün yapı geçerliğini incelemek amacıyla ölçeğin toplam puanı ve faktörleri ile Aile Çevresi Kaos Ölçeği, Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği ve Aile İklimi Ölçeği’nin duygusal uyum maddeleri arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Bu ilişkilere dair korelasyon katsayıları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2

Gelişimsel Niş Ölçeği’nin Diğer Ölçeklerle Arasındaki Korelasyonlar

Gelişimsel Niş Ölçeği Faktörleri	Aile Çevresi Kaos Ölçeği	Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği / Olumlu İlişki Faktörü	Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği / Olumsuz İlişki Faktörü	Aile İklimi Ölçeği / Duygusal Uyum Faktörü
1- Destekleyici Aile	-.50**	.65**	-.22**	.65**
2- Etkinliklere katılım	-.18**	.34**	-.00	.22**
3- Olumsuz duygusal iklim	.57**	-.40**	.31**	-.51**
4- Olumlu duygusal iklim	-.48**	.50**	-.23**	.51**
5- Toplam GNÖ puanı	-.61**	.64**	-.28**	.66**

** $p < .01$

Elde edilen sonuçlar GNÖ ve diğer ölçekler arasındaki ilişkilerin kuramsal olarak beklenen yönde olduğunu göstermektedir. GNÖ’nün toplam puanı, Aile Çevresi Kaos Ölçeği ile negatif yönde ve orta düzeyde; Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği’nin olumlu ilişki faktörüyle pozitif yönde ve orta düzeyde; Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği’nin olumsuz ilişki faktörüyle negatif yönde ve zayıf düzeyde; Aile İklimi Ölçeği’nin duygusal uyum maddeleriyle pozitif yönde ve orta düzeyde ilişkilidir. GNÖ’nün faktörleri ile diğer ölçekler arasındaki ilişkiler incelendiğinde, sadece etkinliklere katılım faktörü ile

Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği'nin olumsuz ilişki faktörü arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Bunun haricinde destekleyici aile, etkinliklere katılım ve olumlu duygusal iklim faktörleri, ölçeğin toplam puanıyla benzer bir korelasyon örüntüsüne sahiptir. Olumsuz duygusal iklim faktörü ise Aile Çevresi Kaos Ölçeği ve Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği'nin olumsuz ilişki faktörüyle pozitif yönde; Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği'nin olumlu ilişki faktörü ve Aile İklimi Ölçeği'nin duygusal uyum maddeleriyle negatif yönde ilişkilidir. GNÖ'nün faktörleri ve diğer ölçekler arasındaki korelasyonlar zayıf ve orta düzey aralığında değişmektedir. Sonuç olarak GNÖ'nün aile yaşantılarının çeşitli yönlerini temsil eden ölçeklerle arasındaki ilişkilere yönelik elde edilen bu bulgular, ölçeğin yapı geçerliğine ilişkin kanıtlar sunmaktadır.

Güvenirlilik Bulguları

Yapılan analiz sonuçlarına göre (Bkz. Tablo 1) ölçeğin toplam puanı için elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Faktörler için elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ise destekleyici aile faktörü için .83, etkinliklere katılım faktörü için .67, olumsuz duygusal iklim faktörü için .81, olumlu duygusal iklim faktörü için ise .78 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar, araştırma örnekleminde GNÖ'nün faktörler ve toplam puan bazında yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğuna yönelik kanıt sağlamaktadır.

İKİNCİ ÇALIŞMA

Yöntem

Katılımcılar

İkinci çalışmaya Ankara (%50.5) ve Eskişehir (%49.5) illerinde farklı devlet üniversitelerinin farklı fakültelerinde (Psikoloji, Sosyal Hizmetler, PDR, Yaşlı Bakımı, Çocuk Gelişimi, Biyoloji, Eczane Hizmetleri, Sosyoloji, Felsefe, İşletme ve Spor Bilimleri fakülteleri) öğrenim gören öğrenciler katılmıştır. Katılımcılar 271'i (%82.9) kadın, 56'sı (%17.1) erkek toplam 327 öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 20.86'dır ($SS = 2.65$). Öğrencilerin 126'sı (%38.5) birinci sınıf, 197'si (%60.2) ikinci sınıf, 4'ü (%1.2) üçüncü sınıftır.

Veri Toplama Araçları

İkinci çalışmada katılımcılar Demografik Bilgi Formu ve Gelişimsel Niş Ölçeği'ni doldürmüşlardır. Ölçme araçlarıyla ilgili gerekli bilgiler birinci çalışmanın veri toplama araçları başlığı altında sunulmuştur.

İşlem

İkinci çalışma kapsamındaki veri toplama işlemi, birinci çalışma ile oldukça benzer biçimde yürütülmüştür. Bu çalışmada da üniversite öğrencilerine sosyal medya araçları ve çevrimiçi platformlar kullanılarak ulaşılmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden katılımcılar Demografik Bilgi Formu ve Gelişimsel Niş Ölçeği'ni doldurmuşlardır. Uygulama yaklaşık 10 dakika sürmüştür.

Veri Analizi

İkinci çalışmada ölçeğin yapı geçerliğini değerlendirmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yürütülmüş; ölçeğin faktörlerinin birbiriyle ve ölçeğin toplam puanıyla korelasyonları incelenmiştir. Araştırmanın verileri SPSS 23 ve AMOS 20 programları kullanılarak analiz edilmiştir.

Çalışmada katılımcı olarak yer alabilmek için çevrimiçi ortamda ölçeğin tamamının doldurulması koşulu belirlendiğinden, herhangi bir kayıp veri yoktur ($N = 327$). Sonrasında veri setinde aykırı değerler olup olmadığını test etmek için, katılımcıların ölçeklerden aldıkları Z puanlar hesaplanarak çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenmiştir. Bu analizler sonucu GNÖ puanında üç standart sapma değerinin altında ya da üzerinde olan katılımcı olmadığından analizlere 327 katılımcı ile devam edilmiştir.

Bulgular

Gelişimsel Niş Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Mevcut çalışmada Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile doğrulanmaya çalışılan modeller için istatistiksel uyum ölçütlerinden χ^2/df , CFI, RMSEA ve GFI kullanılmıştır. Bu ölçütler sırasıyla $GFI > 0.90$, $CFI > 0.90$, $RMSEA < 0.08$ ve $\chi^2/df < 5.0$ değerlerini sağlamalıdır (Hu ve Bentler, 1999). İlk olarak, DFA ile ölçeğin orijinal formunda olduğu üzere tek faktörlü yapısı test edilmiş ve uyum indeksleri incelenmiştir. Ancak kontrol edilen indekslerin iyi uyum değerlerine sahip olmadığı görülmüştür. Bunun yanı sıra, standartlaştırılmış faktör yükleri incelendiğinde, bazı maddelerin yüklenme katsayılarının düşük olduğu görülmüştür.

Bunun üzerine mevcut çalışmada açımlayıcı faktör analizi ile incelenen dört faktörlü yapının model uyum indeksleri test edilmiştir. Model uyum indekslerinin birkaçının kabul edilebilir düzeyde olmadığı görülmüş; bu nedenle modifikasyon indeksleri kontrol

edilerek bazı değişimler yapılmıştır. Bu amaçla “olumlu duygusal iklim” faktöründen 18. ve 19. madde ve “destekleyici aile” faktöründen ise 1. ve 2. madde arasındaki hata kovaryansı ilişkilendirilmiştir. İstatistiksel olarak önerilen maddeler arasındaki bu ilişkilendirmeler, kuramsal olarak da desteklenmektedir. İlgili maddeler incelendiğinde, 18. ve 19. maddelerin sırasıyla “dışa dönük olma” ve “kendinden emin olma” duyguları olduğu ve olumlu duygusal aile iklimini temsil ettiği görülmektedir. Olumlu duygusal aile iklimindeki diğer maddeler ise “neşe” ve “sakin olma” duygularıdır. İlgili maddeler incelendiğinde, “dışa dönük olma” ve “kendinden emin olma” maddelerinin daha çok kişilik özelliği olarak; “neşe” ve “sakin olma” maddelerinin ise doğrudan duygu ifadesi olarak değerlendirilmesine ve bu nedenle ilişkilendirilmesine karar verilmiştir. Bu kovaryanslar modele eklendikten sonra, uyum indeksleri tekrar kontrol edilmiştir. Bu kovaryansları içeren modelin daha düşük χ^2/df , daha yüksek CFI ve GFI değerlerine sahip olması, modelin daha iyi bir uyumunun olduğunu düşündürmüştür. Bu nedenle bu model, nihai model olarak kabul edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre elde edilen faktör yükleri .34 ile .95 arasında değişmektedir. İstatistiksel uyum indeksleri incelenen modellere ait uyum değerleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3
DFA ile İncelenen Modeller ve İstatistiksel Uyum İndeksleri

İncelenen Modeller	GFI	CFI	RMSEA	χ^2/df
Model1 (Tek Faktör)	.75	.68	.12	5.71
Model2 (4 Faktör)	.90	.89	.07	2.56
Model3 (Hata kovaryanslarının eklenmesi sonrası)	.91	.91	.06	2.28

Son olarak yapı geçerliğini değerlendirmek amacıyla ölçeğin faktörlerinin birbiriyle ve ölçeğin toplam puanıyla korelasyonları incelenmiştir. Tablo 4’te görüldüğü gibi ölçek toplam puanı, “etkinliklere katılım” faktörüyle orta düzeyde, diğer üç faktörle yüksek düzeyde korelasyon göstermektedir. Faktörler arasında ise zayıf ve orta düzey aralığında değişen korelasyonlar bulunmuştur. Bu bulgular ölçekteki faktörlerin ölçülmesi istenen özellikle ilişkili olduğuna işaret etmektedir ve ölçeğin yapı geçerliğine yönelik kanıt sağlamaktadır.

Tablo 4*Gelişimsel Niş Ölçeği'nin Faktörleri Arasındaki Korelasyonlar*

Gelişimsel Niş Ölçeği Faktörleri	1	2	3	4	5
1- Destekleyici Aile	(.85)	.46**	-.49**	.61**	.87**
2- Etkinliklere katılım		(.64)	-.12*	.43**	.58**
3- Olumsuz duygusal iklim			(.74)	-.38**	-.73**
4- Olumlu duygusal iklim				(.77)	.79**
5- Toplam GNÖ puanı					(.87)

Not: * $p < .05$, ** $p < .01$. Tabloda parantez içinde verilen değerler ilgili faktörlere ve ölçeğin tamamına ait Cronbach alfa katsayılarını temsil etmektedir ($N=327$).

Tartışma

Bu araştırmada Narvaez ve arkadaşları (2016b) tarafından geliştirilen GNÖ'nün Türkçeye uyarlanmasının yapılması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular, ölçeğin Türkiye örnekleminde orijinal faktör yapısından farklı bir yapı göstermekle birlikte, geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak kullanılabilmesine yönelik kanıtlar sağlamıştır. Mevcut araştırma gelişimsel niş kavramının çalışılabilmesi için işlevsel bir ölçme aracını ulusal alanyazına kazandıran, bilindiği kadarıyla, ilk araştırma niteliğindedir. Ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarının yöntemsel katkılarının yanı sıra kavramsal tartışmalara yönelik katkıları göz önünde bulundurularak (DeVellis, 2012), bu bölümde ölçeğin kuramsal arka planı ile psikometrik bulgularına yönelik tartışmalar birlikte ele alınmıştır.

Gelişimsel niş kavramı çocuğun gelişiminin ve öğrenme deneyimlerinin meydana geldiği yapı içerisinde, evrimsel süreç boyunca şekillenmiş biyolojik ihtiyaçlara duyarlı bazı ebeveyn davranışlarını ve aile ortamı özelliklerini kapsamaktadır (Narvaez ve ark., 2016b). Gelişimsel niş kavramı temel alınarak geliştirilen GNÖ, bireyin 18 yaşına kadar içinde yaşadığı gelişimsel yapıya dair deneyimlerini ve duygularını değerlendiren retrospektif bir ölçektir. Bu bilgiler çerçevesinde ölçeğin kullanılabilmesi alanlar ve potansiyel katkıları şu başlıklar altında toparlanabilir. Bunlardan birincisi, psikoloji araştırmalarında kullanımınıdır. GNÖ psikoloji alanında yetişkinlerin katılımıyla yürütülecek ve aile özelliklerinin retrospektif biçimde değerlendirileceği araştırmalarda kullanılabilir bir ölçme aracıdır. Ölçeğin dayandığı kuramsal temel bakımından psikolojinin farklı alt alanlarındaki (evrimsel psikoloji, gelişim psikolojisi, kültürel psikoloji vb.) bilgileri bütünleştirme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Bu çerçevede ölçek, aile özelliklerini doğrudan gelişimsel niş kavramı çerçevesinde ölçmeyi amaçlayan veya aileyi detaylı ölçümlerle değil daha genel bir bağlam değişkeni olarak değer-

lendirmeyi hedefleyen araştırmalarda kullanılabilir. Ölçeğin ikinci kullanım alanı kültürler arası araştırmalardır. GNÖ'nün dayandığı üst kuramsal bakış açısı, bireyin içinde bulunduğu kültür bağlamıyla karşılıklı etkileşimini vurgulamakta, gelişimsel deneyimi kültür içinde anlamaya yönelik bir çalışma çerçevesi sunmaktadır. Paralel şekilde gelişimsel niş, evrimsel mirasımıza dayanması bakımından gelişim üzerinde benzer etkileri olabileceği düşünülen ancak bağlama göre “uyarlanabilir ve etkileşimsel yapıda bir sistem” olarak tanımlanmaktadır (Narvaez ve ark., 2016b, s. 296). Ancak alanyazında bu kapsamlı kuramsal açıklamalara yönelik görgül bulgular yetersizdir. GNÖ'nün farklı kültürlerde yürütülecek ve/veya kültürlerarası araştırmalarda kullanılması, söz konusu kuramsal bilgilerin sınanmasına ve beraberinde yeni bilimsel soruların üretilmesine katkı sağlayacaktır. Son olarak, ölçek disiplinler arası araştırmalarda kullanılabilir. Gelişimsel niş kavramı daha önce de sözü edildiği gibi evrimsel biyoloji, psikoloji, antropoloji gibi farklı disiplinlerin katkılarıyla zenginleşen bir değişken olma özelliği taşımaktadır. Psikoloji biliminde çocuğun gelişiminin meydana geldiği aile ortamı özellikleri oldukça detaylı ölçümlerle değerlendirilmektedir. Ancak GNÖ bu yapıları disiplinler arası bir kavram olan gelişimsel niş kavramı temelinde, daha kapsayıcı ve genel bir temsille ölçmeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle ölçek disiplinler arası araştırmalar için oldukça elverişli ve pratik bir ölçme aracı olarak değerlendirilebilir.

Orijinal çalışmada ölçek maddelerinin toplam puanı hesaplanmış, tek faktörlü yapıdan oluşan haliyle kullanılması önerilmiştir (Narvaez ve ark., 2016b). Bununla birlikte, ölçeği geliştiren araştırmacılar gelişimsel nişin kültürle oldukça yakından ilişkili bir olgu olması nedeniyle, ölçeğin psikometrik özelliklerinin farklı kültürlerden örneklemelerde incelenmesinin önemi vurgulamışlardır. Ancak orijinal çalışmada ölçeğin psikometrik özelliklerini kapsamlı biçimde inceleyen analizler yer almamaktadır; yalnızca kuramsal olarak belirtilen altı boyuta yönelik bir faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Mevcut çalışmada ise ölçeğin psikometrik özellikleri açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ile detaylı biçimde incelenmiş, madde toplam korelasyonları ve faktör yapıları ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, orijinal çalışmada kuramsal temelden yola çıkılarak önerilen gelişimsel niş boyutlarının içeriği büyük ölçüde aynı kalmıştır. Ancak ölçeğin Türkçe formunun tek faktörlü bir yapı sergilemediği, dört faktörlü bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. GNÖ'nün Batı kültürlerinde ve farklı kültürlerde yürütülecek kapsamlı geçerlik güvenirlik analizlerinden elde edilecek bulgular ışığında, Türkiye kültüründe elde edilen faktör yapısıyla ilgili daha detaylı kuramsal ve istatistiksel açıklamalar yapılabileceği düşünülmektedir.

Ölçeğin Türkçe formundaki bir diğer değişiklik dördüncü maddenin (*Ebeveyniniz veya bakım vereniniz tarafından hiç fiziksel ceza aldınız mı?, örn., vurma, şaplak atma, tokat atma veya çimdikleme*) ölçek kapsamından çıkarılmış olmasıdır. Söz konusu maddenin çıkarılmasına kavramsal ve istatistiksel örüntüler birlikte değerlendirilerek karar verilmiştir. Özellikle bu madde çıkarıldıktan sonra ölçeğin iç tutarlılık katsayısının önemli ölçüde iyileştiğinin saptanması, dördüncü maddenin ölçekteki maddelerden daha farklı bir kavramsal yapıyı temsil ettiğine işaret etmektedir. Fiziksel cezayı değerlendiren bu maddenin Türkiye kültüründe gelişimsel nişi temsil eden aile ortamı özellikleri kapsamında algılanmamış olabileceği ve bu nedenle uyarlama çalışmasında etkin biçimde çalışmadığı düşünülmektedir.

Mevcut araştırmada GNÖ'nün faktör yapısı doğrulanırken analiz sonuçlarından yararlanılarak modelin iyileşmesine yönelik bazı düzenlemeler de yapılmıştır. Bu düzenlemeler ile bazı maddelerin hata değerleri ilişkilendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre önerilen ilk değişiklik 18. ve 19. maddelerin hata değerleri ile ilgilidir. 18. ve 19. madde olumlu duygusal iklimi temsil eden “dışa dönük olma” ve “kendinden emin olma” duygularıdır. İlgili faktördeki diğer olumlu duygular ise “neşe” ve “sakin olma” maddeleridir. Maddeler incelendiğinde, “dışa dönük olma” ve “kendinden emin olma” özelliklerinin duygu ifadesinden ziyade kişilik özellikleri olarak (McCrae ve Costa, 1991); “neşe” ve “sakin olma”nın ise kişilik özellikleri olarak değil duygu ifadesi olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür (Fridlund ve ark., 1987). Bu nedenle “dışadönük ve kendinden emin olma” özellikleri arasındaki kovaryans modele eklenmiştir. Modeli daha iyi hale getirmek için analiz sonuçlarının önerdiği bir diğer düzenleme birinci ve ikinci maddeler ile ilgilidir. Birinci ve ikinci maddeler aile ile birlikte hem ev içinde hem de ev dışında birlikte yapılan aktiviteler ile ilgilidir (örn., *birlikte yemek yemek veya bayram ziyaretleri*). Yemek yemek, aile ile birlikte hem içerde hem de dışarda yapılacak bir aktivite olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle iki maddenin hata kovaryanslarının ilişkilendirilmesinin uygun olduğu düşünülmüştür. GNÖ'nün 19 madde ve dört faktörlü bir yapıda Türkçe formunun oluşturulmasına karar verilmiştir. Sonuç olarak yapılan açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, uyarlanan ölçeğin orijinal yapısından belirli yönlerden farklılaşmakla birlikte sağlıklı bir faktör dağılımı gösterdiğine ve ölçeğin Türkiye’de geçerli bir ölçüm aracı olarak kullanılabileceğine yönelik kanıt sağlamaktadır. Ölçeğin faktörleri arasındaki korelasyonların ve faktörlerin toplam puanla arasındaki korelasyonların orta ve yüksek düzeyde olması (Bkz. Tablo 3), yapı geçerliğinin bir türü olan iç tutarlılığa yönelik kanıt sağlamaktadır.

GNÖ'nün yapı geçerliğini değerlendirmek amacıyla diğer ölçeklerle ilişkilerinin incelendiği analiz sonuçları, gelişimsel niş kavramının kuramsal alt yapısıyla oldukça tutarlı bir örüntü sergilemektedir. Korelasyon analizinden elde edilen sonuçlara göre GNÖ'den alınan toplam puanlar, tüm ölçüt ölçeklerle beklenen yönde ve Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği'nin olumsuz ilişki faktörü hariç tümüyle orta düzeyde ilişkilidir. GNÖ ile Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği'nin olumlu ilişki faktörü arasında orta düzeyde olumsuz ilişki faktörü arasında ise zayıf düzeyde korelasyon saptanmıştır. Bu bulgunun nedenlerinden biri, olumsuz ilişki faktörü ile GNÖ'de değerlendirilen yapılar arasındaki kavramsal örtüşmenin az olması olabilir. Olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi faktörü, anne-çocuk ilişkisine özgü çatışma, eleştirisellik, cezalandırma gibi davranış ve uygulamaları kapsamaktadır (örn., *Anneniz sizi ne sıklıkta eleştirirdi?*). GNÖ kapsamında ise ailedeki genel iklim ve yaşantılara yönelik duygu ve deneyimler ölçülmektedir (örn., *Genel olarak çocukluğunuzda ne kadar mutluydunuz?*). Bu yönüyle GNÖ'nün olumsuz ilişki faktörüne göre olumlu ilişki faktöründe değerlendirilen sıcaklık, ilgi gibi yapılarla kavramsal ve istatistiksel olarak daha uyumlu olması açıklanabilir bir bulgudur.

GNÖ'nün faktörleri ve yapı geçerliği için kullanılan diğer ölçekler arasındaki ilişkiler, ölçeğin toplam puanıyla elde edilen ilişki örüntüsüyle büyük ölçüde paraleldir. Bu bulgularda dikkat çeken bir nokta, etkinliklere katılım faktörünün diğer ölçeklerle ilişkilerinin diğer faktörlere göre düşük düzeyde olmasıdır. Bu bulgu da aile üyelerinin birlikte yaptığı faaliyetlerle ilgili bir ölçümün diğer ölçeklerde olmamasıyla açıklanabilir. Ölçeğin yapı geçerliğine dair elde edilen tüm bulgular, uyarlanan ölçme aracının bireyin yetiştiği aile ortamının farklı yönlerini temsil edilebildiğine ve bununla bağlantılı olarak aileyi daha bütünsel bir bağlam değişkeni olarak değerlendirebildiğine işaret etmesi bakımından önemli görülmektedir. Bu bağlamda araştırmadan elde edilen bulgularla, GNÖ'nün ulusal alanyazında bağlam içinde gelişen insanı, beliren yetişkinlik veya orta yetişkinlik gibi farklı gelişim dönemlerinde retrospektif biçimde incelemeyi amaçlayan araştırmalarda geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak kullanılabilmesi için bilimsel kanıtlar toplanmıştır. Ölçme aracının bu yönü, başat olarak toplulukçu bir kültür yapısına sahip Türk kültüründe yaşam boyu gelişim süreci boyunca ailenin merkezi rolü düşünlüğünde (Kağıtçıbaşı, 2010) daha da önem kazanmaktadır.

GNÖ'nün güvenilirliğine ilişkin analiz sonuçları, ölçeğin faktörleri ve toplam puanına ait iç tutarlılık katsayılarının yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir. Ölçeğin etkinliklere katılım faktörünün iç tutarlılık katsayısı (birinci ve ikinci çalışma için sırasıyla .67 ve

.64) kabul edilebilir düzeyde olmakla birlikte diğer faktörlere göre daha düşüktür. Etkinliklere katılım faktörü üç maddeyle temsil edilmektedir. Madde sayısının iç tutarlılık katsayısı üzerindeki etkisi dikkate alındığında, faktörün iç tutarlılığının makul düzeyde olduğu söylenebilir (Field, 2013).

Elde edilen tüm bu bulgular ve ölçeğin sağlayabileceği potansiyel katkılarla birlikte, mevcut çalışmanın sınırlılıkları da bulunmaktadır. Bu sınırlılıklardan biri, araştırmanın örnekleminin 18-24 yaşında aralığında olan ve çoğunluğu kadın üniversite öğrencilerinden oluşmasıdır. Örneklemin özellikle cinsiyet açısından dengeli olmaması nedeniyle ek analiz yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Ancak analiz sonuçları uyarlanan GNÖ'den alınan puanların cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulguların genellenebilirliğine katkı sağlayacağı düşüncesiyle, uyarlanan ölçme aracının psikometrik özelliklerinin farklı yaş gruplarından yetişkin katılımcılar üzerinde incelenmesi önerilmektedir.

Sınırlılık olabileceği düşünülen bir diğer konu, katılımcılardan bilgilerin retrospektif bir biçimde alınmasıdır. Bu tür çalışmaların en temel kısıtlılığı, geçmişteki deneyimlerin yeniden hatırlanması sırasında anıların kısmen değişmiş ya da unutulmuş olabilmesidir (Erber, 2013). Geçmiş yaşantıların yeniden değerlendirilmesi ve hatırlama yanlılığı sonuçları etkileyebilir. Bu sınırlılığa rağmen retrospektif yöntemin yetişkinlerin, çocukluk ya da ergenlikteki aile deneyimlerini değerlendirmenin geçerli ve yaygın bir yöntemi olduğu da belirtilmiştir (Raffaelli ve Ontai, 2004). Bunun yanı sıra mevcut çalışmada ölçeğin geçerlik sınaması için aile bağlamının farklı yönlerini temsil eden yapılar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ölçek geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında başvurulan diğer bir yöntem olan yordayıcı geçerlik de önemli geçerlik sınamalarından biridir. GNÖ'nün kullanılacağı sonraki çalışmalarda ölçekten alınan puanın ölçüt niteliğindeki bazı puanları yordama derecesinin incelenmesi ölçeğin geçerliğine yönelik ek kanıtlar sağlayacaktır.

Bu çalışmada ölçeğin güvenilirliği için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı temel alınmıştır. Ancak ileride yürütülecek çalışmalarda ölçümün güvenilirliğinin test-tekrar test yöntemiyle de incelenmesi önerilebilir. Ek olarak, kuramsal açıdan gelişimsel niş kavramının içinde yer alan ancak ölçekte yer almayan maddeyle ilgili (*Emzirildiniz mi? Evet ise ne kadar süreyle emzirildiniz?*) bir öneri verilebilir. Bu madde ölçeğin orijinal halinde katılımcıların çoğu tarafından cevaplanmadığı için analizlere dahil edilmemiştir. İlgili-

li maddede doğrudan kişinin bilgisine başvurulduğu için katılımcıların maddeyi boş bırakması oldukça beklendik bir durumdur. İleride yürütülecek araştırmalarda maddede ifade düzenlemesi yapılarak (örn., *Anneniz sizi emzirdiğini söyler miydi? Evet ise sizi ne kadar süreyle emzirdiğini söylerdi?*) ölçek tekrar değerlendirilebilir. Böylece gelişimsel niş kavramının bileşenlerinden biri olan küçük çocuklar için sık ve uzun süreli emzirme özelliğinin dahil edilmesiyle daha kapsamlı bir ölçüm sağlanabilir.

Özetle, mevcut araştırmanın en önemli sonucu bireyin içinde büyüdüğü aile bağlamını, deneyimler ve duygular açısından gelişimsel niş kavramı çerçevesinde değerlendiren bir ölçüm aracının alana kazandırılmasıdır. Güncel yaklaşımlar gelişimsel süreçlerin bağlam içinde değerlendirilmesinin öneminden söz etmektedir (Lerner, 2006; Overton, 2015). Mevcut çalışma ile kuramsal yaklaşımlarla tutarlı olarak, pratikte bu değerlendirmeyi yapmaya imkân veren bir ölçek alana kazandırılmıştır.

Etik Kurul Onayı: Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan gerekli izinler (17 Temmuz 2018 tarih; 35853172-900 sayılı etik izin) alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- E.Ş., G.Y.A., A.B.A., A.V.A.B., Z.Ç., S.Ç.Y.; Veri Toplama- E.Ş., G.Y.A., A.B.A., A.V.A.B., Z.Ç., S.Ç.Y.; Veri Analizi/Yorumlama- E.Ş., G.Y.A., A.B.A., A.V.A.B., Z.Ç., S.Ç.Y.; Yazı Taslağı- E.Ş., G.Y.A., A.B.A., A.V.A.B., Z.Ç., S.Ç.Y.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- E.Ş., G.Y.A., A.B.A., A.V.A.B., Z.Ç., S.Ç.Y.; Son Onay ve Sorumluluk- E.Ş., G.Y.A., A.B.A., A.V.A.B., Z.Ç., S.Ç.Y.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: The necessary permissions (dated 17 July 2018; 35853172-900 numbered ethical permission) were obtained from Hacettepe University Ethics Committee.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- E.Ş., G.Y.A., A.B.A., A.V.A.B., Z.Ç., S.Ç.Y.; Data Acquisition- E.Ş., G.Y.A., A.B.A., A.V.A.B., Z.Ç., S.Ç.Y.; Data Analysis/Interpretation- E.Ş., G.Y.A., A.B.A., A.V.A.B., Z.Ç., S.Ç.Y.; Drafting Manuscript- E.Ş., G.Y.A., A.B.A., A.V.A.B., Z.Ç., S.Ç.Y.; Critical Revision of Manuscript- E.Ş., G.Y.A., A.B.A., A.V.A.B., Z.Ç., S.Ç.Y.; Final Approval and Accountability- E.Ş., G.Y.A., A.B.A., A.V.A.B., Z.Ç., S.Ç.Y.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declare that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Aquilino, W. S. ve Supple, A. J. (2001). Long-term effects of parenting practices during adolescence on well-being: Outcomes in young adulthood. *Journal of Family Issues*, 22(3), 289–308. <https://doi.org/10.1177/019251301022003002>
- Auersperg, F., Vlasak, T., Ponocny, I. ve Barth, A. (2019). Long-term effects of parental divorce on mental health – A meta-analysis. *Journal of Psychiatric Research*, 119, 107-115. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2019.09.011>
- Aytaç, A., Çen, S. ve Yüceol, G. P. (2018). Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik

- çalışması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 25(3), 209-220.
- Bell, N. J. (2019). Relational developmental systems and family research: Considering qualitative applications. *Journal of Family Theory & Review*, 11(2), 230-242. <https://doi.org/10.1111/jftr.12305>
- Björnberg, Å. ve Nicholson, N. (2007). The family climate scales: Development of a new measure for use in family business research. *Family Business Review*, 20(3), 229-246. <https://doi.org/10.1111/j.1741-6248.2007.00098.x>
- Bulut, F. I. (1990). *Aile Değerlendirme Ölçeği el kitabı*. Ankara: Özgüzel Matbaası.
- Carpendale, J. I., Hammond, S. I. ve Atwood, S. (2013). A relational developmental systems approach to moral development. *Advances in Child Development and Behavior*, 45, 125-153. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-397946-9.00006-3>
- Day, R. L., Laland, K.N. ve Odling-Smee, F.J. (2003). Rethinking adaptation: The niche-construction perspective. *Perspectives in Biology and Medicine*, 46(1), 80-95. <https://doi.org/>
- Demirtaş-Zorbaz, S. ve Korkut-Owen, F. (2016). Çocuklar için Aile İlişkileri Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 58-67.
- DeVellis, R. F. (2012). *Scale development: Theory and applications* (3. Baskı). Sage Publications.
- Erber, J. T. (2013). *Aging and older adulthood* (3. Baskı). Wiley-Blackwell.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. Sage Publications.
- Flynn, E. G., Laland, K. N., Kendal, R. L. ve Kendal, J. R. (2013). Target article with commentaries: Developmental niche construction. *Developmental Science*, 16(2), 296-313. <https://doi.org/10.1111/desc.12030>
- Fridlund, A. J., Ekman, P. ve Oster, H. (1987). Facial expressions of emotion. A. W. Siegman ve S. Feldstein (Ed.), *Nonverbal behavior and communication* içinde (s. 143-223). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Gottlieb, G. (1991). Experiential canalization of behavioral development: Theory. *Developmental Psychology*, 27(1), 4-13. <https://doi.org/>
- Gönül, B., Işık-Baş, H. ve Şahin-Acar, B. (2018). Aile İklimi Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması ve psikometrik açıdan incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(50), 165-200.
- Gülerce, A. (1996). *Türkiye'de ailelerin psikolojik örüntüleri*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Harkness, S. ve Super, C. M. (1983). The cultural construction of child development: A framework for the socialization of affect. *Ethos*, 11(4), 221-231. <https://doi.org/10.1525/eth.1983.11.4.02a00020>
- Hetherington, E. M. ve Clingempeel, W.G. (1992). Coping with marital transitions: A family systems perspective. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 57(2/3), 1-207. <https://doi.org/10.2307/1166050>
- Hu, L. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indices in covariance structural analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikoloji*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Lerner, R. M. (2006). Developmental science, developmental systems, and contemporary theories of human development. R. M. Lerner ve W. Damon (Ed.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development* içinde (s. 1-17). John Wiley & Sons Inc.
- Lerner, R. M., Johnson, S. K., ve Buckingham, M. H. (2015a). Relational developmental systems-based theories and the study of children and families: Lerner and Spanier (1978) revisited. *Journal of Family Theory & Review*, 7(2), 83-104. <https://doi.org/10.1111/jftr.12067>
- Lerner, R. M., Lerner, J. V., Bowers, E. P., ve Geldhof, G. J. (2015b). Positive youth development and relational-developmental-systems. W. F. Overton, P. C. M. Molenaar, ve R. M. Lerner

- (Ed.), *Handbook of child psychology and developmental science: Theory and method* içinde (s. 607–651). John Wiley & Sons.
- Lloyd, E. A. ve Feldman, M. W. (2002). Evolutionary psychology: A view from evolutionary biology. *Psychological Inquiry*, 13(2), 150–156. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1302_04.
- Matheny, A. P., Wachs, T. D., Ludwig, J. L. ve Phillips, K. (1995). Bringing order out of chaos: Psychometric characteristics of the confusion, hubbub, and order scale. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 16(3), 429–444. [https://doi.org/10.1016/0193-3973\(95\)90028-4](https://doi.org/10.1016/0193-3973(95)90028-4).
- McCrae, R. R. ve Costa, P. T. (1991). Adding liebe und arbeit: The full five-factor model and well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17(2), 227–232. <https://doi.org/10.1177/014616729101700217>.
- Narvaez, D. (2008). Triune ethics: The neurobiological roots of our multiple moralities. *New Ideas in Psychology*, 26(1), 95–119. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2007.07.008>
- Narvaez, D., Panksepp, J., Schore, A. N. ve Gleason, T. R. (2013). *Evolution, early experience and human development: From research to practice and policy*. Oxford University Press.
- Narvaez, D., Thiel, A., Kurth, A. ve Renfus, K. (2016a). Past moral action and ethical orientation. D. Narvaez (Ed.), *Embodied morality: Protectionism, engagement and imagination* içinde (s. 99–118). Palgrave-Macmillan.
- Narvaez, D., Wang, L. J. ve Cheng, Y. (2016b). The evolved developmental niche in childhood: Relation to adult psychopathology and morality. *Applied Developmental Science*, 20(4), 294–309. <https://doi.org/10.1080/10888691.2015.1128835>.
- Overton, W. F. (2015). Processes, relations, and relational-developmental systems. W. F. Overton, P. C. M. Molenaar ve R. M. Lerner (Ed.), *Handbook of child psychology and developmental science: Theory and method* içinde (s. 9–62). John Wiley & Sons, Inc.
- Overton, W. F. ve Lerner, R. M. (2012). Relational-developmental systems: Paradigm for developmental science in the postgenomic era. *Brain and Behavioral Science*, 35(5), 375–376. <https://doi.org/10.1017/S0140525X12001082>.
- Oyama, S., Griffiths, P. E. ve Gray, R. D. (2001). *Cycles of contingency: Developmental systems and evolution*. MIT Press.
- Patten, S. B., Wilkes, T. C., Williams, J. V., Lavorato, D. H., El-Guebaly, N., Wild, T. C., Colman, I. ve Bulloch, A. G. (2016). Childhood adversity and subsequent mental health status in adulthood: Screening for associations using two linked surveys. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 25(2), 160–170. <https://doi.org/10.1017/S204579601500010>
- Petren, K. (2001). The concepts of the habitat and the niche. *Encyclopedia of Biodiversity*, 3, 303–315. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-384719-5.00069-1>.
- Raffaelli, M. ve Ontai, L. L. (2004). Gender socialization in Latino/a families: Results from two retrospective studies. *Sex Roles*, 50(5), 287–299. <https://doi.org/10.1023/B:SERS.0000018886.58945.06>
- Santostefano, S. (2010). Developmental psychopathology—Self, embodiment, meaning: A holistic-systems perspective. W. F. Overton ve R. M. Lerner (Ed.), *The handbook of life-span development, Vol. 1. Cognition, biology, and methods* içinde (s. 792–836). John Wiley & Sons.
- Stotz, K. (2010). Human nature and cognitive–developmental niche construction. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 9(4), 483–501. <https://doi.org/10.1007/s11097-010-9178-7>.
- Super, C. M. ve Harkness, S. (1986). The developmental niche: A conceptualization at the interface of child and culture. *International Journal of Behavioral Development*, 9(4), 545–569. <https://doi.org/10.1177/016502548600900409>.
- Sümer, N., Solak, N. ve Harma, M. (2013). *İşsiz yaşam: İşsizliğin ve iş güvencesizliğinin birey ve aile*

üzerindeki etkileri. Koç Üniversitesi Yayınları.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5. Baskı). Allyn & Bacon/Pearson Education.

Usluer, S. (1989). *The reliability and validity of the Turkish Family Environment Questionnaire* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.

Waldinger, R. J., Vaillant, G. E. ve Orav, E. J. (2007). Childhood sibling relationships as a predictor of major depression in adulthood: A 30-year prospective study. *American Journal of Psychiatry*, 164(6), 949–954.

Waters, E., Merrick, S., Treboux, D., Crowell, J. ve Albersheim, L. (2000). Attachment security in infancy and early adulthood: A twenty-year longitudinal study. *Child Development*, 71(3), 684–689. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00176>